

Wikipedia has been used as a powerful worldwide tool of encyclopedic knowledge popularization. German and Ukrainian articles about Taras Shevchenko have been analyzed.

Key words: *electronic hypertext, encyclopedia, Wikipedia, Shevchenko, Shevchenkology.*

УДК 81'255.4:821.111 (73)

Андрієнко Т.П., к. філол. н., доц.,

Інститут міжнародних відносин КНУ імені Тараса Шевченка

ВІДТВОРЕННЯ ФОЛЬКЛОРНИХ АЛЮЗІЙ В ПЕРЕКЛАДІ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ

Відтворення фольклорних алюзій у перекладі з англійської мови українською досліджується з огляду на наявність спільної текстової концептосфери, функції алюзії у вихідному тексті. Розглядається роль стратегій очуження й одомашнення у перекладі фольклорних алюзій у художньому тексті.

Ключові слова: *фольклорна алюзія, стратегія перекладу, очуження, одомашнення, переклад художнього тексту*

Особливості перекладу алюзій все частіше привертають увагу дослідників [1; 2; 3], оскільки алюзії надзвичайно важливі для інтерпретації смислу тексту. Відтворення алюзій становить одну з проблем перекладу, оскільки вони специфічні для кожної мови, культури і навіть епохи та пов'язані з істотним пластом лінгвокультури – її прецедентними текстами. Прецедентні тексти існують у свідомості мовців як особливі концепти, ментальні репрезентації, що виникають у процесі інтегрування інформації про текст у цілісну картину світу носія мови чи мовного колективу; корпус прецедентних текстів стає основою для формування у свідомості носіїв мови текстової концептосфери [5, с. 5]. Значним складником цієї концептосфери є фольклорні уявлення, які становлять глибинний пласт культурної свідомості народу, впливають на формування світогляду й осмислення інших явищ дійсності.

Відтворення алюзій є частиною ширшої перекладацької проблеми – передачі інтертекстуальних зв'язків у перекладі. Проте стратегії відтворення фольклорних алюзій у художньому перекладі досліджені недостатньо, що й зумовлює **актуальність** цього

дослідження, виконаного з **метою** виявлення основних стратегій і тактик, спрямованих на відтворення національної специфіки алюзій на твори фольклору на **матеріалі** класичної англійської та американської прози і її перекладів українською та російською мовами. **Об'єктом** дослідження є стратегії перекладу фольклорних алюзій, його **предметом** – чинники, що визначають вибір стратегії, тактики й умови успішності обраних стратегій.

Досліджуючи проблему інтертекстуальності з позицій семіотики, Д. Чендлер постулює її важливість для пізнання та інтерпретації дійсності: "Тексти є засобом не лише створення інших текстів, але й набуття досвіду. Значна частина наших знань про світ формується з того, що ми прочитали в книгах, газетах і журналах... Життя проживається через тексти і формується текстами значно більшою мірою, ніж ми усвідомлюємо" [6]. Дослідник цитує О. Вайлда, який "провокаційно стверджував, що не мистецтво імітує життя", а "життя імітує мистецтво" [там само]. Інтертекстуальність може інтерпретуватися з (1) позиції автора, його можливих намірів і знань (author-oriented intertextual interpretation), (2) реципієнта, його очікувань (recipient-oriented intertextual interpretation), а також із (3) позиції тексту та його властивостей (text-oriented intertextual interpretation) [7], причому останні іноді ототожнюють, відповідно з одомашненням і очуженням [1, с. 250].

Прислів'я, приказки, казки, відомі тексти культури розглядаються як прецедентні тексти, тобто "будь-яка послідовність знакових одиниць, якій властиві цілісність і зв'язність, і яка має ціннісну значущість для певної культурної групи" [5, с. 29; 4] (переклад тут і далі наш – Т.А.). У перекладі контактують не лише дві мови, а й дві культури, тому сукупність прецедентних текстів може бути різною. До прецедентних текстів, які можуть належати до текстових концептосфер англомовного й україномовного етносів, слід зарахувати давньогрецьку й давньоримську міфологію, Біблію, тексти, які мають загальнокультурну цінність – літературну класику, яка існує в перекладах різними мовами. За необхідності відтворення алюзій на ці джерела, перекладач може апелювати до спільної текстової концептосфери. Розглядаючи способи перекладу інтертекстуальних вкраплень, А. Кам'янець і Т. Некрыч пропонують диференціювати алюзії з огляду на джерело і розрізняють джерела алюзій за ступенем освоєння цільовою культурою, зокрема, алюзії на прецедентні тексти (Біблію, античну міфологію тощо),

літературні твори, що перекладалися українською мовою, і такі, що не перекладалися [3].

Щодо фольклорних одиниць, специфічних для кожної національної культури, завдання перекладача істотно ускладнюється відсутністю відповідних концептів у текстовій концептосфері носіїв мови перекладу. Певну проблему становить також те, що для носія мови знаковим репрезентантом концепту прецедентного тексту може бути окреме слово, особове або географічне ім'я, сценарій прототипової ситуації тощо, якщо їх прочитання забезпечується "кодами культури" [5, с. 7]. Для перекладача з англійської мови на українську відтворення фольклорних алюзій породжує складнощі, по-перше, на етапі декодування й інтерпретації змісту, оскільки, як правило, двомовність перекладача є асиметричною і текстова концептосфера, зокрема її фольклорний пласт, далеко не завжди наближаються до концептосфери носіїв мови. По-друге, проблему становить "перенесення" декодованої інформації, так щоб вона могла інтегруватися до концептосфери носіїв мови перекладу, і, нарешті, підбір мовних засобів, які могли би належним чином відтворити смисл прецедентної одиниці, її стилеві характеристики тощо.

Розглянемо різні способи розв'язання перекладачами цих проблем, залежно від обраної ними стратегії. У наступному прикладі є два власних імені, ужиті як загальні для характеристики персонажа:

At a certain age the men writers change into Old Mother Hubbard. The women writers become Joan of Arc without the fighting. They become leaders. It doesn't matter who they lead. If they do not have followers they invent them. (Hemingway. The Green Hills of Africa, p. 11)

У певному віці письменники-чоловіки перетворюються на метушливих бабусь. Письменниці ж стають Жаннами д'Арк, тільки без її уміння боротися. І ті й ті вважають себе духовними вождями. Байдуже – ведуть вони кого-небудь за собою, чи ні. Якщо вони не мають послідовників, то вигадують їх. (Хемінгуей, Зелені узгір'я Африки. Перекл. П. Соколовський, с. 146).

Друге з імен є частиною спільної для англомовних та україномовних читачів концептуальної бази; ім'я Жанни д'Арк – жінки-воїна, жінки-лідера, яке в наведеному контексті вжите іронічно, – має подібні асоціації в обох культурах, тому переклад завдяки підбору традиційного еквівалента вважаємо виявом стратегії універсалізації, що є цілком виправданим у цій ситуації. Перше ж з імен – *Old Mother Hubbard* – частина когнітивної бази англомовного суспільства, оскільки є іменем персонажа одного з

дитячих віршиків *Nursery Rhymes*, який з'явився 1805 року (хоча народження самого персонажа, як вважається, датується 1591 роком (*The Oxford Dictionary of Nursery Rhymes* [8]) і є одним із найпопулярніших творів XIX століття. Існує легенда, що створення віршика мало політичне підґрунтя: кардинал Уолсі (Old Mother Hubbard) був вірним слугою короля Генріха VIII ("doggie"), проте не зміг допомогти йому отримати розлучення ("bone") з Катериною Арагонською в католицькій церкві (The cupboard) [там само]. Отже, з цим іменем може асоціюватися не лише стара метушлива жінка, а й політичний діяч, нездатний задовольнити очікування, і взагалі, лицемір, який стає об'єктом глузування.

Прецедентне (для англомовного етносу) ім'я стає "ключем до інтерпретації культурних фактів, актуальних для минулої епохи, як засіб зв'язку між поколіннями... Інформація, що складає фонд культурної грамотності, може частково змінюватися з плином часу" [5, с.54]. Розуміння цього імені носіями мови (і в ідеалі – перекладачем) дає можливість різної інтерпретації, з огляду на характер прототипової ситуації, що репрезентована текстом, пов'язаним із цим іменем, її зв'язку з референтною ситуацією тексту, у якому вжито це прецедентне ім'я.

Україномовній аудиторії (за винятком тих, хто з дитинства вивчає англійську мову) твір, обраний як джерело алюзії, навряд чи знайомий. Тим більше, навряд чи можна сподіватися на знання історії його створення. Відтворення смислу такої алюзії без звертання до тексту оригіналу дослідники алюзивної іронії А. Кам'янець, Т. Некряч вважають іноді єдиним можливим рішенням [3, с. 98–102]. Саме таких підхід обрав перекладач П. Соколовський. Але у розглянутому прикладі виникає певна некогерентність перекладу: не зрозуміло, чому "*І ті й ті вважають себе духовними вождями*", адже метушливі бабусі зазвичай себе вождями не вважають. Напевне, перекладач не повністю зрозумів смисл переносного вживання власного імені в цьому контексті, тому, при досить виправданому виборі стратегії одомашнення та її тактики – відтворення денотативного смислу завдяки описовому перекладу, вибір конкретного смислу, який підлягає експлікації, здійснений невдало.

Смисл оригіналу був би відтворений повніше, якби перекладач зберіг зв'язок номінації з референтом-політичним діячем, наприклад відтворивши ім'я персонажа і пояснивши його смисл у виносці приблизно так: "*Матінка Хаббард – персонаж дитячого*

вірша, політична карикатура на релігійного та державного діяча XVI століття кардинала Уолсі", тим самим зробивши зрозумілим зв'язок переносного вживання імені з контекстним референтом для "поверхневого прочитання" і спрямувавши пошук того читача, який прагне досягнути якомога глибшого розуміння. Таку стратегію розуміємо як помірне очуження, оскільки буквальний переклад імені фольклорного персонажа репрезентував би фрагмент культурної концептосфери оригіналу і спрямував би читача на пошуки зв'язку цього імені з референтною ситуацією, а пояснювальний переклад у виносці сприяв би розумінню переносного смислу слововживання, певною мірою зберігаючи смислову двоплановість оригіналу.

Навіть за відсутності джерела алюзії в культурі мови перекладу або його недостатній поширеності алюзія може бути легко перекладена, якщо її смисл зрозумілий із контексту:

As That very day Miss Crawley left off her afternoon dose of medicine: that afternoon Bowls opened an independent bottle of sherry for himself and Mrs. Firkin: that night Miss Crawley and Miss Briggs indulged in a game of piquet instead of one of Porteus's sermons. It was as in the old nursery-story, when the stick forgot to beat the dog, and the whole course of events underwent a peaceful and happy revolution. (Thackeray. Vanity Fair, p. 251)

Того ж таки дня міс Кроулі не випила після обіду ліків, а Боулс відкоркував пляшку хересу для себе й Феркін; того ж вечора господиня і Брігс дозволили собі пограти в карти замість читати якусь проповідь Портеуса. Сталося так, як у одній давній дитячій казочці: палиця забула бити собаку, і всі події пішли своєю узвичайненою колією. (Теккерей. Ярмарок суєти. Перекл. О. Сенюк, с. 226)

У наведеному прикладі згадується дитяча казка, яка стала джерелом алюзії; на ній будується метафора, проте смисл алюзії зрозумілий читачеві і без знання тексту, тому буквальний переклад без виносок і пояснень є цілком достатнім для розуміння, хоча читач й усвідомлює, що йдеться про якусь англійську казку. Тому очуження тут є цілком виправданою стратегією.

Цікавий підхід до розв'язання проблеми відтворення фольклорних алюзій може запропонувати нам авторський переклад: автор-перекладач достеменно знає смисл, який мають передавати вживані ним культурні символи, і зазвичай досконало володіє і мовою оригіналу, і мовою перекладу. Прикладом такого твору є роман В. Набокова "Лоліта", оригінал якого було створено

англійською мовою, а потім, через численні довільні інтерпретації в перекладах іншими мовами, автор вирішив сам здійснити його переклад російською мовою, який належним чином відтворював би смисл та ідеї оригіналу.

Роман наскрізь просякнутий іронією, і навіть назви громадських вбиралень у ньому є промовистими: *A great user of roadside facilities, my unfastidious Lo would be charmed by toilet signs – Guys-Gals, John-Jane, Jack-Jill and even Buck's-Doe's...* Сам автор передає ці назви, керуючись стратегією одомашнення, зокрема *Jack-Jill* (алюзію на англійський дитячий віршик) замінено на бінор, що позначає концепт мовної картини світу російськомовної спільноти – *Иван да Марья*, – який має асоціації з російським фольклором та народними обрядами, чарівним світом казки, магією рослин тощо: *"Моя небрежливая Лолита охотно пользовалась придорожными уборными – ее пленяли их надписи: "Парни" – "Девки", "Иван да Марья" "Он" и "Она" и даже "Адам" и "Ева"..."* Вихідний текст дещо "поетизовано" в перекладі: *Buck's-Doe's* (букв.: *"Самці та самиці"*, або, наприклад *"Лосі та Лосихи"*, *"Зайці та Зайчихи"*) перекладено як *"Адам" и "Ева"*. Контраст стилістично підвищеної лексики з біблійними асоціаціями та позначуваного тривіального референту створює комічний ефект і передає авторську іронію.

В українському перекладі російський текст відтворено з єдиною зміною: *"Моя негідлива Лолита навідувала придорожні вбиральні – її вабили їхні написи: "Хлопці" – "Дівчата", "Джон" – "Мері", "Він" – "Вона" і навіть "Адам" – "Єва"..."* (перекл. П. Таращук). Очуження *"Джон" – "Мері"* (замість перекладу з російської *"Иван да Марья"*) виконує дейктичну функцію (адже дія відбувається в Америці), проте звужує спектр асоціацій і зменшує стилістичний ефект. Зв'язок з народним (дитячим – в англомовному варіанті) фольклором важливий для автора, оскільки він відтворив саме фольклорний характер номінації і певні поетичні асоціації у перекладі. Відмова перекладача П. Таращука від пошуку фольклорного відповідника або іншої прецедентної мовної одиниці для відтворення фольклорної номінації веде до часткової втрати стилістичної іронії і загальної експресивності тексту.

Отже спосіб розв'язання проблеми відтворення фольклорних алюзій залежить від функції алюзії в оригіналі: якщо зв'язок з народною поетичною картиною світу мови оригіналу є істотним елементом текстового смислу, успішне відтворення алюзії можливе завдяки стратегії очуження, яка дозволяє наблизити читача до

картини світу оригіналу; одомашнення ж доречно, якщо основною функцією фольклорної алюзії є створення комічного ефекту. Перспективу дослідження проблеми відтворення фольклорних алюзій вбачаємо у дослідженні їх перекладу залежно від жанрових особливостей оригіналу, перекладацької школи й традиції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Андрейко Л.В.* Можливості відтворення інтертекстуальності у перекладі [Електронний ресурс] / Л.В. Андрейко – Режим доступу до джерела : http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/gv/2008_13/1/articles/Perekladoznavstvo/53_Andreyko.pdf
2. *Денисова Г.* В мире интертекста: язык, память, перевод / Г. Денисова / Предисл. С. Гардзонио. Предисл. Ю.Н. Караулова. – М.: Азбуковник. – 2003. – 298 с.
3. *Кам'янець А.Б.* Інтертекстуальна іронія і переклад: Монографія / Анжела Богданівна Кам'янець, Тетяна Євгенівна Некряч. – К.: Видавець Карпенко В.М., 2010. – 176 с.
4. *Николаева Т.М.* Текст // Лингвистический энциклопедический словарь / Татьяна Михайловна Николаева. М.: Сов. энциклопедия, 1990. С. 507.
5. *Слышкин Г.Г.* Лингвокультурные концепты прецедентных текстов в сознании и дискурсе / Геннадий Геннадьевич Слышкин // М.: Academia, 2000 – 141 с.
6. *Chandler D.* Semiotics for Beginners / Daniel Chandler. – [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.aber.ac.uk/media/Documents/S4B/sem09.html>
7. *Holtius S.* Intertextuality and meaning constitution. An approach to comprehension of intertextual poetry // *Approaches to Poetry, Textuality and Intermediality.* – Berlin: Walter de Gruyter, 1994. – p. 77–99
8. *Nursery Rhymes Lyrics and Origins* : [Електронний ресурс] Режим доступу до джерела : <http://www.rhymes.org.uk>

Оригінал статті надійшов до редакційної колегії 23.10.2013 р.

*Андрієнко Т.П., доцент, к. філол. н.,
Институт международных отношений КНУ имени Тараса
Шевченко*

ВОССОЗДАНИЕ ФОЛЬКЛОРНЫХ АЛЛЮЗИЙ В ПЕРЕВОДЕ ХУДОЖЕСТВЕННОГО ТЕКСТА

Воссоздание фольклорных аллюзий в переводе с английского языка на украинский исследуется с учетом наличия общей текстовой

концептосферы, функции аллюзии в исходном тексте. Рассматривается роль стратегий форенизации и доместикации в переводе фольклорных аллюзий в художественном тексте.

Ключевые слова: фольклорная аллюзия, стратегия перевода, форенизация, доместикация, перевод художественного текста

Andrienko T.P., *Cand.Phil.Sci*, Associate Professor
Institute of International Relations, Taras Shevchenko National
University of Kyiv

RENDERING FOLKLORE ALLUSIONS IN LITERARY TEXT TRANSLATION

Rendering folklore allusions in translation of belles-lettres from English into Ukrainian is studied with regard for availability of shared textual concepts, the function of allusion in the source text. The role of foreignizing and domesticating strategies in the rendering of folklore allusions in literary-artistic translation is defined.

Key words: *folklore allusion, translation strategy, foreignization, domestication, literary-artistic translation*

УДК 811.161.2'373.6/7(477)(045)

Андреева Т.М., к. філол. н., доц.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

УКРАЇНСЬКІ ТАВТОЛОГІЧНІ ФРАЗЕОЛОГІЗМИ МОДЕЛІ "V + N^{0.в.}"

У статті розглянуто специфіку формування тавтологічних фразеологізмів української мови. Виділено їхню структурну основу. З'ясовано поняття "тавтологічний компонент N^{0.в.}". Простежено історію його формування, виділено граматичні різновиди корелятив-прототипів. Визначено лексичні параметри, подано семантичну характеристику фразем аналізованої моделі.

Ключові слова: *адвербіалізація, повтор, орудний відмінок, структурний тип, тавтологічний фразеологізм, тавтологічна пара.*